

МАХСУС ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯ МУҲИТИНИ БАҲОЛАШДА МЕТОДОЛОГИК ЖИҲАТЛАР

Умирзоқов Жаъсур Артиқбой ўғли
Тошкент молия институту

Аннотация. Мақолада махсус иқтисодий зоналарда инвестиция муҳитини баҳолашда методологик жиҳатлар ёритиб берилган. Гейн-Хейзлернинг инвестиция муҳити жозибадорлигини ифодаловчи терминологик пирамидаси, инвестиция муҳити жозибадорлигини баҳолашнинг “BERI” индекси кабилар ўрганилган. Махсус иқтисодий зоналар инвестицион фаоллиги доирасида инвестиция муҳитини баҳолаш кўрсаткичлари аниқланиб, улар таснифланган. Махсус иқтисодий зоналар инвестицион фаоллигининг инвестиция муҳитини баҳолашдаги аҳамияти шарҳланиб, махсус иқтисодий зоналарга берилган солиқ имтиёзларининг инвестиция муҳити жозибадорлигини оширишдаги ўрни тавсифланган. Натижада, инвестиция муҳити жозибадорлигини баҳолашга доир таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: махсус иқтисодий зона, инвестицион фаоллик, тўғридан-тўғри хоризжий инвестиция, инвестиция муҳити, инвестиция муҳити жозибадорлиги, Гейн-Хейзлер пирамидаси, инвестиция муҳити хавфсизлиги, инвестиция муҳитини баҳолаш, “BERI” индекси, фискал имтиёз, солиқ имтиёзлари, божхона тарифлари, импортни ривожлантириш ҳудудлари, валюта тизими.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ СРЕДЫ В ОСОБОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЗОНЕ

Умирзоков Жаъсур Артиқбой ўғли
Тошкентский финансовый институт

Аннотация. В данной статье были описаны методологические аспекты оценки инвестиционной среды в особой экономической зоне. Изучены терминологический пипамид Гайна-Хайзлепа, отражающий привлекательность инвестиционной среды, а также индекс «BERI» для оценки привлекательности инвестиционной среды. Определены и классифицированы показатели оценки инвестиционной деятельности и инвестиционной среды особых экономических зон. Объяснено значение инвестиционной деятельности особых экономических зон в оценке инвестиционной среды, а также описана роль налоговых льгот, предоставляемых особым экономическим зонам, в повышении привлекательности инвестиционной среды. В результате разработаны предложения и рекомендации по оценке привлекательности инвестиционной среды.

Ключевые слова: особая экономическая зона, инвестиционная деятельность, прямые иностранные инвестиции, инвестиционная среда, привлекательность инвестиционной среды, индекс Хайна-Хейцлепа, безопасность инвестиционной среды, оценка инвестиционной среды, индекс «BERI», фискальное преимущество, налоговое преимущество, таможенный налог, импотентное пивоварение. территория, денежная система.

METHODOLOGICAL ASPECTS IN ASSESSING THE INVESTMENT ENVIRONMENT IN THE SPECIAL ECONOMIC ZONE

Umirzokov Jasur Artikboy ugli
Tashkent institute of finance

Annotation. This article was described methodological aspects of assessment of the investment environment in the special economic zone. Have been studied Gain-Haizlep's terminological pipamide representing the attractiveness of the investment environment, as well as "BERI" index for assessing the attractiveness of the investment environment. Were determined and classified that indicators of assessment for investment activity and investment environment of special economic zones. The significance of special economic zone investment activity in the assessment of the investment environment is explained, and the role of tax incentives given to special economic zones in increasing the attractiveness of the investment environment is described. As a result, proposals and recommendations for assessing the attractiveness of the investment environment have been developed.

Key words: special economic zone, investment activity, foreign direct investment, investment environment, investment environment attractiveness, Hein-Heizlep index, investment environment security, investment environment assessment, "BERI" index, fiscal advantage, tax advantage, customs tax, impopt brewing area, currency system.

Кириш.

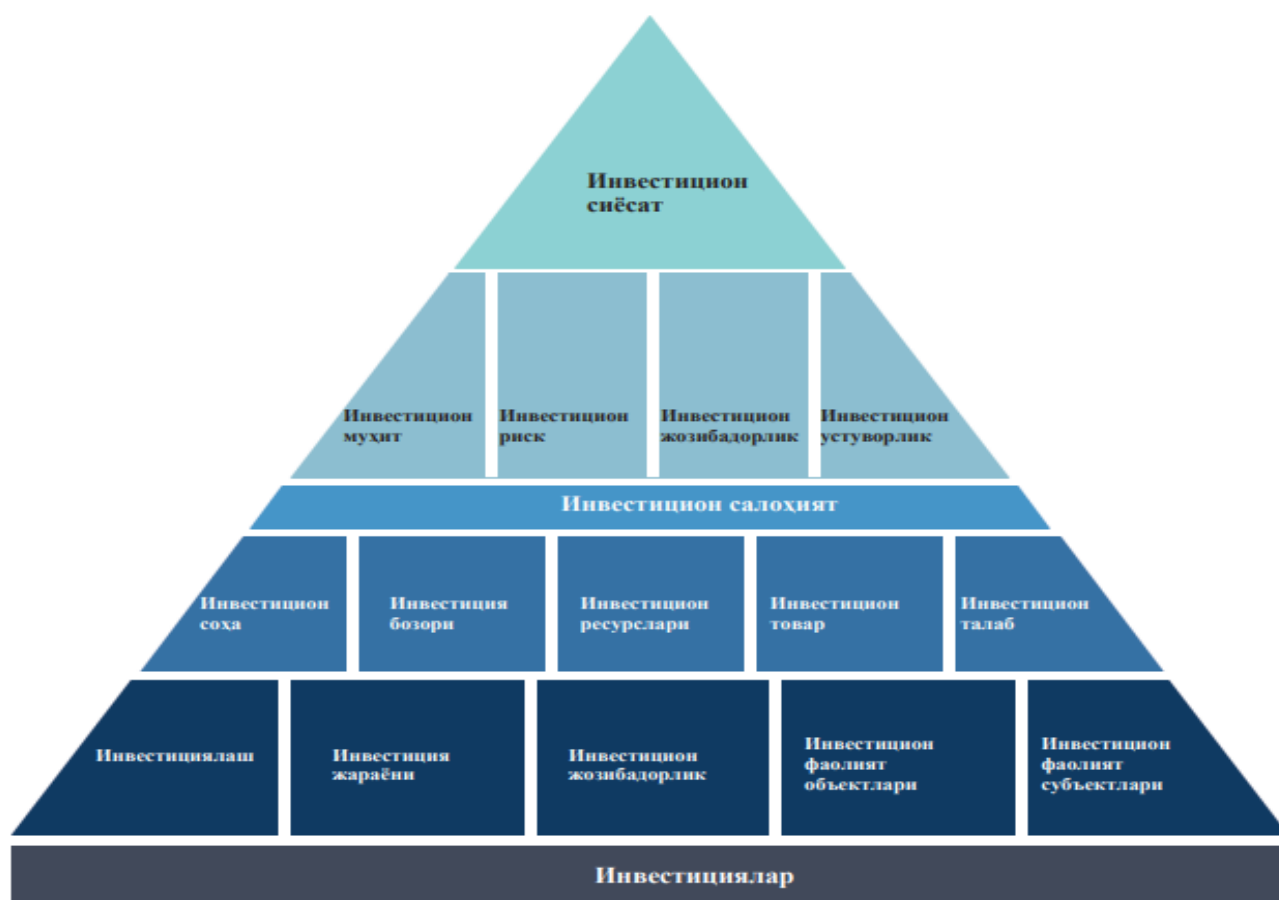
Жаҳонда махсус иқтисодий зоналар инвестицион фаоллигини ошириш иқтисодиёт тармоқларининг инвестицион жозибadorлигини таъминлаш, ишлаб чиқариш жараёнларини модернизация қилиш ҳамда янги иш ўринларини яратишга эришиш учун алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг World Investment Report ҳисоботида келтирилишича, «147 та давлатларда 5400 дан ортиқ махсус иқтисодий зоналар мавжуд бўлиб, 2021 йилда дунё миқёсида тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажми 1,58 трлн. АҚШ долларини ташкил этган бўлса, ушбу инвестициялар оқимида махсус иқтисодий зоналарнинг улуши 20 фоиздан кўпроқни ташкил этган» (UNCTAD, 2019). Махсус иқтисодий зоналар институционал асосларини такомиллаштириш орқали иштирокчилар сонини кенгайтириш, таъсирчан молиявий қўллаб-қувватлаш механизмларини қўллаш, натижада миллий иқтисодиётга хорижий ва маҳаллий инвестицияларни жалб этишни фаоллаштиришни талаб қилмоқда.

Махсус иқтисодий зоналар нафақат миллий иқтисодиётга, сўнги вақтларда уларнинг трансчегаравий савдо-иқтисодий муносабатлар интграциясини чуқурлаштириш мақсадида ташкил этилиши сабабли минтақа иқтисодиётига ҳам инвестицияларни, биринчи навбатда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этишда муҳим воситалардан бирига айланиб бормоқда. Бу борада, махсус иқтисодий зоналарнинг инвестицион фаоллигини таъминлашда инвестиция муҳитини шакллантириш ва унинг жозибadorлигини таъминлашга алоҳида аҳамият берилаётганлигини кўрамыз.

Адабиётлар шарҳи.

“Инвестиция муҳити жозибadorлиги – мамлакат, тармоқ ва соҳаларга инвестициялар оқимини аниқловчи, таъминлашга имкон берадиган, кафолатланган ҳамда инвестицион фаоллик билан баҳоланадиган иқтисодий, ижтимоий ҳолат, жараён ва воситалар, имконият ва чекловлар йиғиндиси (Турсунов, Ражабов, 2021) сифатида таърифланганлигини кўрамыз. Бу йўналишда илмий-тадқиқотлар олиб борган Турсунов, Ражабов (2021) махсус иқтисодий зоналарнинг инвестицион фаоллигида

муҳим ўрин тутувчи инвестиция муҳити жозибadorлигини ўрганишда Гарвард бизнес мактаби вакилларида Гейн-Хейзлерларнинг “инвестиция муҳити жозибadorлигини ифодаловчи терминологик пирамидаси”дан фойдаланиш ўринли эканлигини таъкидлашади (1-расм).

1-расм. Гейн-Хейзлерларнинг инвестиция муҳити жозибadorлигини ифодаловчи терминологик пирамидаси (Турсунов, Ражабов, 2021)

Юқоридаги расмдан келиб чиқиб айтиш мумкинки, махсус иқтисодий зоналарнинг жозибador инвестиция муҳити – бу давлат ва маҳаллий бошқарув томонидан махсус иқтисодий зона иштирокичиларининг барча (мулкый, номулкый) ҳуқуқлари борасидаги норматив-ҳуқуқий кафолатларнинг таъминланиши, тариф ва нотариф йўналишдаги имиёзларнинг қўлланилиши ва ишлаб чиқариш, бозор ва молиявий хизматлар яхлит инфратузилмасининг ривожланиш ҳолатидир.

“Инвестиция муҳити хавфсизлиги” даражасини баҳолаш борасида олиб борилган илмий-тадқиқотларда баҳолаш услублари жумласига қуйидагилар киритилган:

- инвестицион хавфсизликнинг интеграциялашган индексининг моҳияти ва тузилишини аниқлаш (Ash, 2017);
- инвестиция муҳитини баҳолашнинг таҳлил ва тадқиқот ўтказилган мамлакатлар намунасини шакллантириш (Bubbico and etc., 2017);
- ретроспекция даври учун маълум бир мамлакатлар намунасига асосланиб, кириш параметрлари тизимини яратиш (Günther, Kristalova, 2016);
- дунё мамлакатларининг инвестиция муҳити хавфсизлик даражасини баҳолаш ва таҳлил қилиш (Zakharova and etc, 2020);
- мамлакат инвестицион хавфсизлигини юқори даражага олиб чиқиш йўлидаги хусусиятлар ва қонуниятларни тадқиқ этиш (UNCTAD, 2019);
- индексларнинг чегаравий қийматларини белгилаш (Zakharova and etc, 2020).

Тадқиқот методологияси.

Мақолада инвестиция муҳитини баҳолашга доир турли маълумотлар ва шарҳлардан фойдаланилган. Шунингдек, инвестиция муҳити жозибadorлигини баҳолашда махсус иқтисодий зоналар инвестицион фаоллиги доирасида инвестиция муҳитини баҳолаш кўрсаткичлари, инвестицион жозибadorликни баҳолашнинг “BERI” индекси тавсифи, инвестиция муҳити жозибadorлигини аниқлаш омилларга асосланади.

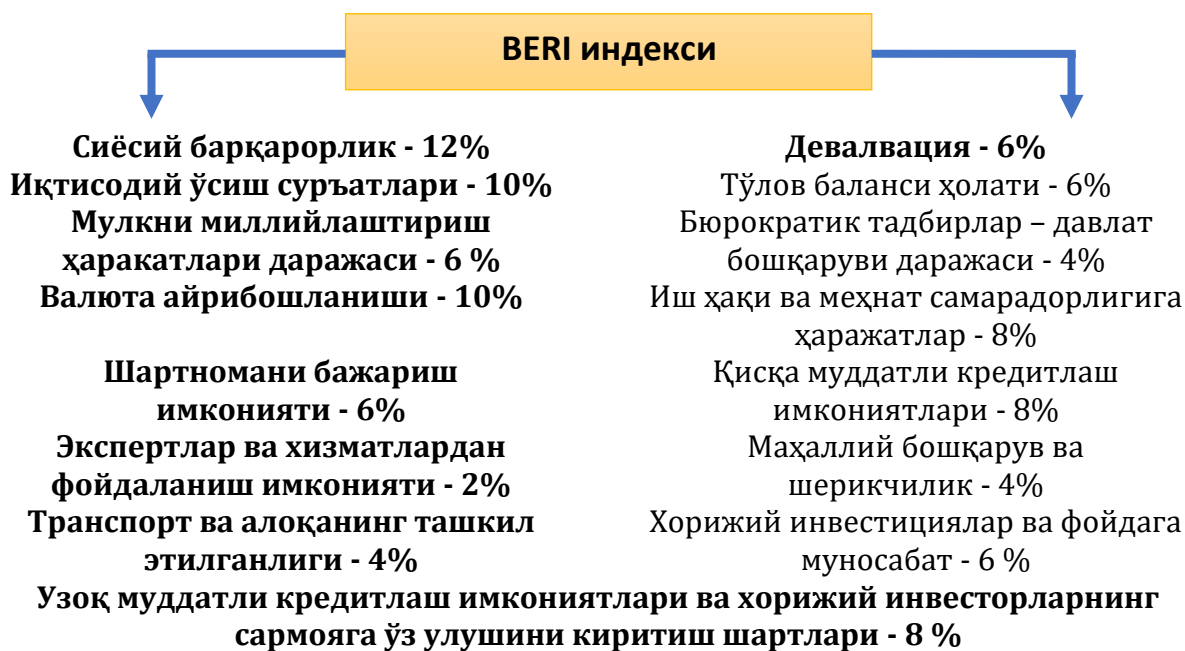
Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Хорижий мамлакатларда инвестиция киритилишидан аввал ушбу мамлакатдаги мавжуд инвестициявий муҳит баҳоланади ва албатта баҳолаш хулосалари асосида тегишли қарорлар қабул қилинади. Бу борада бир қанча баҳолаш кўрсаткичларидан фойдаланилади. Жумладан, Германия, Швейцария ва бошқа кўпгина иқтисодий жиҳатдан тараққий этган мамлакатлар 15 та кўрсаткичли “BERI” индекси каби баҳолаш кўрсаткичларидан фойдаланиб келинади. “BERI” (*business environment risk index*) индекси – инвестиция киритилиши ўрганилаётган мамлакатдаги сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ҳолатдан келиб чиққан ҳолда “қониқарсиз” ва “жуда қулай” категорияли баҳолаш кўрсаткичи ҳисобланади.

Индекс орқали хорижий инвестициялар учун ҳудуддаги инвестицион жозибadorлик баҳоланади. Ушбу индекс бўйича мамлакатдаги ишбилармонлик муҳити борасидаги риск даражаси қуйидаги формула орқали аниқланади:

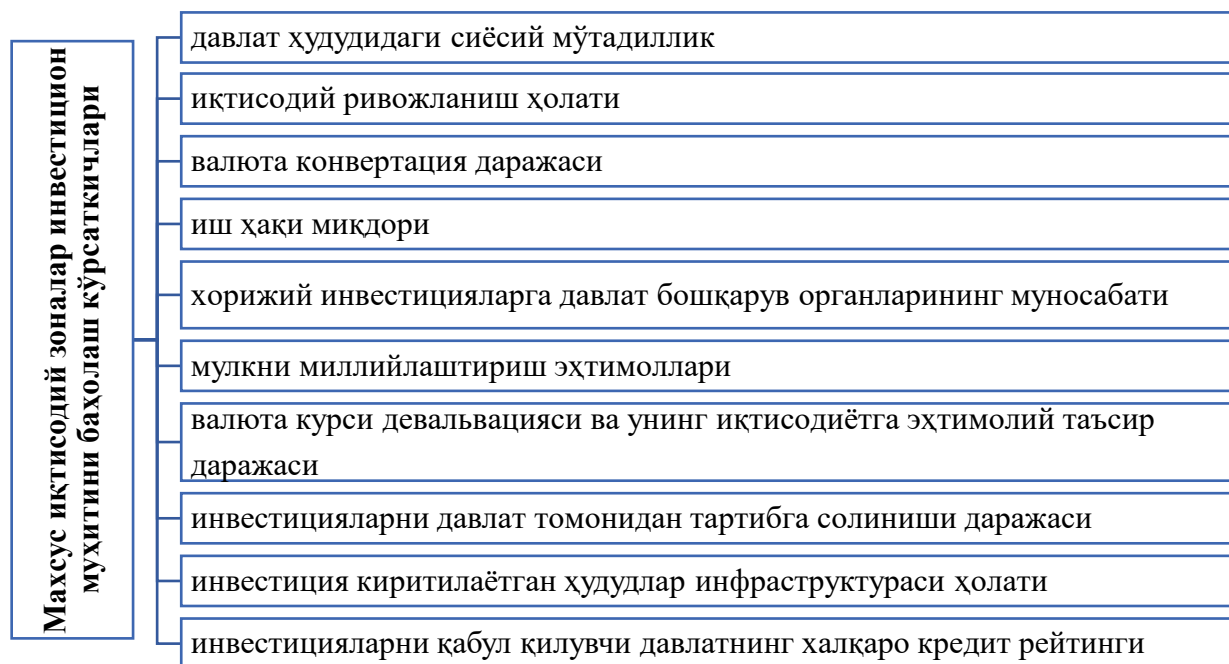
$$I_{BERI} = \sum_{i=1}^{15} k_i j_i \quad (1)$$

бу ерда: $k_i j_i$ – мос равишда i – омилни баҳоловчи мезонларининг баллардаги қиймати ва вазнли коэффициенти (Фозилчаев, Хидиров, 2017).

2-расм. Инвестиция муҳити жозибadorлигини баҳолашнинг “BERI” индекси (Фозилчаев, Хидиров, 2017)

Махсус иқтисодий зоналарнинг инвестицион фаоллиги ўз хусусиятига кўра қулай инвестиция муҳити билан чамбарчас боғлиқ ҳисобланади. Шунга кўра, махсус иқтисодий зоналарнинг инвестиция муҳитини қуйидагилар асосида баҳолаш мумкин:

3-расм. Махсус иқтисодий зоналар инвестицион фаоллиги доирасида инвестиция муҳитини баҳолаш кўрсаткичлари⁹⁶

Махсус иқтисодий зоналар ҳудудида қулай инвестициявий муҳит яратишнинг тадбирлари сирасига, ҳудудда коррупцияга қарши курашиш тизиминининг мавжудлиги, самарали корпоратив бошқарув муносабатлари ташкил этилганлиги ва махсус иқтисодий зона жойлашган давлатда инфляция даражасининг пастлиги кабилар ҳам таъкидланади.

Махсус иқтисодий зоналарнинг инвестиция муҳитини баҳолаш ушбу ҳудудларнинг инвестицион хусусиятининг муҳим таркибий қисмларидани бири ҳисобланади. Сабаби, мазкур баҳолаш натижалари махсус иқтисодий зоналарга хорижий инвесторларни жалб этиш имконияти ортади.

Маълумки, инвестицион жозибадорлик қийматини унга таъсир кўрсатадиган омиллар, мавжуд рискларни инобатга олган ҳолда ҳисоблашда бир қатор услублар ишлаб чиқилган. Қайд этилган услубларда олимлар инвестицион жозибадорликни ҳудудий кесимда ёки тармоқ кесимида икки бўлиб аниқлашни тавсия этишган бўлса, бизнинг мисолимизда эса, иккаласи ҳам сўзлашув услубига хос комплекс услуб (формула) орқали изоҳланади:

$$ИЖ * кј = X * ИЖхј + Y * ИЖтј \quad (2)$$

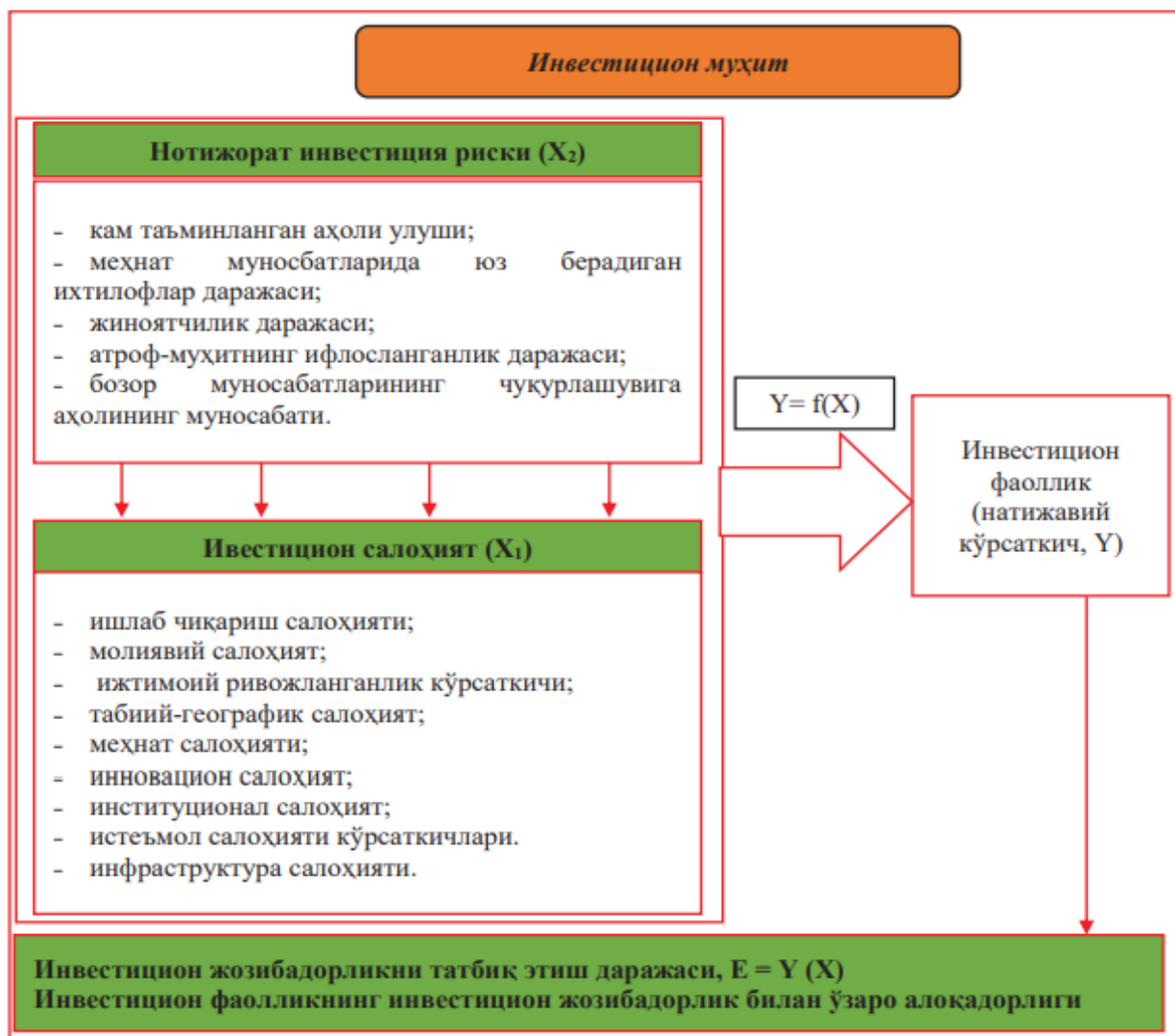
Бу ерда,

ИЖкј – j ҳудуднинг комплекс инвестицион жозибадорлиги;

ИЖхј – j ҳудуднинг маълум бир (таҳлил қилинаётган) ҳудудининг инвестицион жозибадорлиги;

ИЖтј – j ҳудуд маълум бир тармоғининг инвестицион жозибадорлиги; X, Y – ҳар бир инвестицион жозибадорлик кўрсаткичларининг солиштирма оғирлиги (Турсунов, Ражабов, 2021).

⁹⁶ Муаллиф томонидан тадқиқотлар натижасида тузилган. (Камалов, 2018)

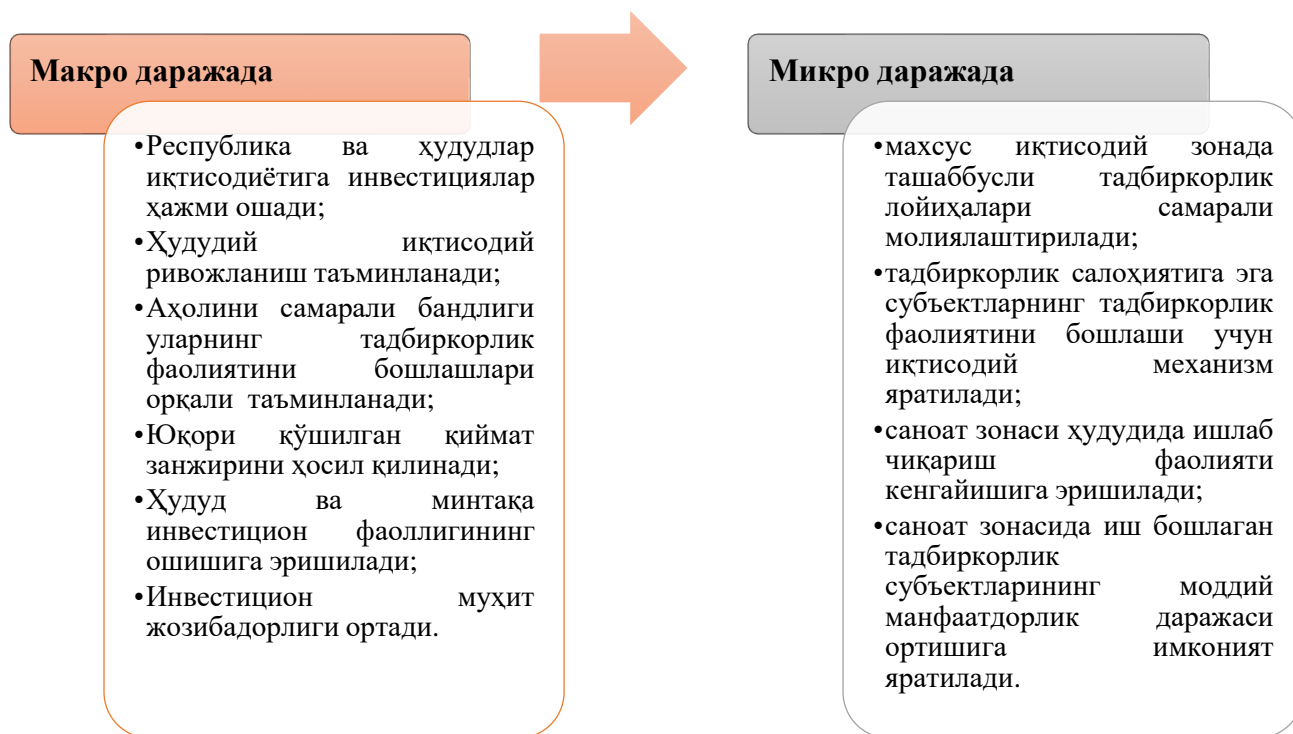
4-расм. Инвестиция муҳити жозибдорлигини аниқлаш омиллари
(Турсунов, Ражабов, 2021)

Шуни ҳам алоҳида қайд этиш жоизки, махсус иқтисодий зоналарнинг ҳудуд иқтисодиётини ривожлантиришдаги ўрнини тасаввур этиш орқали мазкур зоналар инвестицион фаоллигининг аҳамияти қуйидагиларда намоён бўлаётганлигини кўрамиз:

Махсус иқтисодий зоналарнинг мамлакатнинг бошқа ҳудудларига нисбатан инвестиция муҳити жозибдорлиги хусусиятларини қуйидаги жиҳатларда кўриш мумкин:

1) махсус иқтисодий зоналарда давлат томонидан қонуний тартибда жорий этилган тариф ва нотариф йўналишдаги имтиёзлар тизими амал қилади:

- божхона имтиёзлари. Мазкур имтиёзлар аксарият давлатларда ташкил этилган махсус иқтисодий зоналар учун муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади. Сабаби, йирик миқдордаги божхона тарифларининг камайтирилиши ҳисобига махсус иқтисодий зоналарда ишлаб чиқариш таннархининг пасайтирилишига эришиш мумкин. Кўп ҳолларда, жумладан мамлакаттимизда ҳам мазкур имтиёзлар республика ҳудудида ишлаб чиқарилмайдиган ва импорт ўрнини босувчи товарлар ишлаб чиқариш учун олиб келинадиган асбоб-ускунлар, хомашё материаллари импорти учун қўлланилади. Аҳамиятлиси, аксарият давлатларда импорт фаолиятини рағбатлантириш воситаси ҳам айнан божхона имтиёзларидир.

5-расм. Махсус иқтисодий зоналар инвестицион фаоллигининг аҳамияти⁹⁷

Жумладан, “Япониядаги Окинава префектурасидан ташқари барча ҳудудларда эркин савдо ҳудудлари фаолият олиб боради. Эътиборлиси, эркин савдо ҳудудлари ҳам импорт фаолиятини ривожлантириш учун хизмат қилади, шу сабабли улар “импортни ривожлантириш ҳудудлари” деб ҳам аталади (Каримқулов, 2019). Улар учун махсус божхона имиёзлари амал қилади.

- фискал имтиёзлар, яъни солиқ имтиёзлари. Мазкур имтиёзлар махсус иқтисодий зона иштирокида учун муҳим аҳамиятга эга ҳисобланиб, турли давлатларда турлича солиқ имтиёзлари белгиланган. Бу, ўз навбатида, мамлакатнинг солиқ қонунчилиги билан чамбарчас боғлиқ ҳисобланади.

- маъмурий ва валюта имтиёзлари. Жумладан, Арманистонда фақатгина эркин иқтисодий ҳудудлар учун конвертация асосида хорижий валютада савдо ишларини олиб боришга рухсат этилган. Бошқа ҳудудларда эса миллий валюта тизими амал қилади. Қолаверса, эркин иқтисодий ҳудудлар учун “ягона ойна” тамойили асосида давлат интерактив хизматлари кўрсатиб келинмоқда.

- квоталаш, лицензиялаш, стандартлаштириш, сертификациялаш ва бошқа нотариф йўналишдаги имтиёзлар. Ушбу йўналишдаги имтиёзларнинг аҳамиятли жиҳати шундан иборатки, бу йўналишда бир мамлакат интеграциялар доирасида келишилган ҳолда имтиёзлар тури ва қўллаш соҳасини белгилайди, яъни тўла мустақил ҳолда белгилаши махсус иқтисодий зонанинг инвестицион фаолиятини чегаралаб қўйиши мумкин. Айниқса, ташқи савдо ҳудудларининг инвестицион фаоллиги мазкур йўналишдаги имтиёзларга “ўта сезгир” ҳисобланади.

⁹⁷ Муаллиф томонидан тадқиқотлар натижасида тузилган.

Махсус иқтисодий зоналарга берилган солиқ имтиёзлари
(Рашидов, 2017, Лешина, 2007)

Давлатлар	Махсус иқтисодий зона тури	Номи	Берилган асосий солиқ имтиёзлари
Америка Қўшма Штатлари	Эркин савдо зоналари	Импорт қилинган компонентларга солиқларни камайтириш	
	Эркин тадбиркорлик зоналари	Солиқ имтиёзлари ва соддалаштирилган ҳисобот	
	Технология парклари	“Силикон водийси”	Кредит беришнинг имтиёзли шартлари ва ижара ҳақидан чегирмалар
Япония	Технополислар	“Сакаиминато ”	Тезлаштирилган амортизация
Ирландия	Мажмуавий зона	“Шеннон”	ижара ҳақи ва солиқ имтиёзлари
Хитой	Махсус иқтисодий зона	“Шэньчжэнь”	Божхона ва солиқ имтиёзлари, даромад солиғи ставкаси 10%, ижара ва ер солиғи бўйича имтиёзлар (ҳар бир км ² 15-20 \$)
Бразилия	Эркин ишлаб чиқариш зонаси	“Манаус”	ер солиғини тўлашдан озод қилиш, машина ва ускуналар импортига солиқлар, бож имтиёзлари, мажбурий шарт-маҳаллий хомашёдан фойдаланиш
Бирлашган Араб Амирлиги	Эркин савдо зонаси	“Джабел-Али”	даромад солиғидан ва бошқа солиқлардан 15 йилга озод қилиш
Жанубий Корея	Агрополислар	“Масан”	ижара ҳақи ва солиқ имтиёзлари
Россия	Эркин божхона зонаси	“Гавань”	бож тўлови ва солиқ имтиёзлари
	Илмий - тадқиқот зона	“Находка”	барча солиқлар

2) махсус иқтисодий зоналар инвестицион хусусиятига кўра бошқа ҳудудларга нисбатан ривожланган ва олдиндан шакллантирилган қулай инфратузилма тармоқларига эгадир. Инфратузилма тармоқлари асосан ишлаб чиқариш, бозор ва хизмат кўрсатиш каби турларга бўлинган ҳолда намоён бўулди. Шунингдек, айрим давлатларда инфратузилма тармоқларини шакллантириш ва ривожлантириб бориш давлатнинг молиявий кўмагида амалга оширилади. Ушбу йўналишдаги ижобий натижаларни Бирлашган Араб Амирликларининг Дубай шаҳри мисолида кўриш мумкин. Дастлабки босқичда қуруқ саҳродан иборат шаҳарда қулай инфратузилма тармоқларини барпо этиш ҳисобига инвестицион фаолликнинг мисли кўрилмаган даражада ўсишига ижобий таъсир этганини кўриш мумкин. XX асрнинг сўнгги бир неча ўн йилликларида Дубай ҳукумати транспорт инфратузилмасининг бошқа турларига катта миқдорда сармоя кирита бошлади. 1970-йилларгача Амирликнинг йўл тармоғи нисбатан кам ривожланган эди. 1973 йилда Дубай ва Абу Дабини боғлайдиган биринчи

йўл куриб битказилди ва ҳар бир Амирлик ўзларининг умумий чегараларига йўл қурди. Жебел Али очилиши билан бир қаторда, давлат 1970 йилнинг охирида портнинг Арабистон ярим оролига кириш эшиги сифатида ўсиб бораётган мақомини қўллаб-қувватлаш учун бир қанча йирик йўл лойиҳаларига сармоя киритилди. Амирликнинг темир йўл сегменти 1990 йилларнинг ўрталарида Дубай портлари, божхона ва еркин зонаси корпорацияси минтақадаги темир йўл алоқалари салоҳияти бўйича техник-иқтисодий асослашни топширганида шаклланди. Ҳозирги кунда қулай инфратузилманинг яратилганлиги мазкур худунинг инвестицион фаоллигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга омиллардан биридир. Ушбу йўналишда республикамизда ҳам муҳим жиҳатлардан бири – Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 17 февралдаги “Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ, махсус иқтисодий зонани ривожлантириш дастури ишлаб чиқариш инфратузилмасини яратишни, муҳандислик-коммуникация ва йўл-транспорт инфратузилмасини ривожлантириш дастурларини таъминлашни, бозор инфратузилмасини яратишни (ЎРҚ-604-сон, 2020) ўз ичига олиши билан ташкил этилган ҳудуд инвестицион фаоллигини ижобий таъсир кўрсатади (Қонун, 2020). Бундан ташқари, “ҳужжатда инфратузилма объектларини куриш ёки қайта таъмирлаш ишлари марказлаштирилган ҳамда номарказлаштирилган манбалар ҳисобидан молиялаштирилиши мумкинлиги назарда тутилган. Зарур инфратузилма билан таъминлаш уларнинг самарали ишлаши ва янги инвесторлар ва тадбиркорларни ўз ҳудудларида лойиҳаларни амалга оширишга жалб қилишнинг асосий омили ҳисобланади. Шу муносабат билан, 2021 йилда мавжуд махсус иқтисодий зоналарни муҳандислик-коммуникация тармоқларига улаш бўйича ишларни бажариш учун 890 млрд сўм ажратилиши (Ўзбекистон Республикаси Инвестициялар ва ташқи савдо вазирлиги маълумотлари)” ҳисобига инфратузилма тармоқлари ҳолатини яхшилашга эришилган.

3) Махсус иқтисодий зона инвестиция муҳити жозибадорлиги хусусиятларининг муҳим жиҳатларидан яна бири – ҳудудга давлатнинг маъмурий аралашув даражасининг чекланганлигидир.

6-расм. Махсус иқтисодий зона дирекциясининг фаолияти⁹⁸
(Қонун, 2020)

⁹⁸ Муаллиф томонидан қонун ҳужжатларига асосан тузилган

Ушбу ҳудудларнинг фаолияти оператив бошқарув ҳуқуқи билан турли тузилмалар (дирекция, маъмурий кенгаш, таъсис кенгашлари, нодавлат ташкилотлар) томонидан бошқарилиши билан аҳамиятлидир. Бу борада, Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 17 февралдаги “Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида”ги ЎРҚ-604-сон Қонунига мувофиқ, мамлакатда ташкил этилган махсус иқтисодий зоналарни оператив бошқариш юридик шахс мақомида ташкил тилган давлат унитар корхоналари – махсус иқтисодий зоналар дирекцияси томонидан амалга оширилиши белгиланган (Қонун, 2020).

4) махсус иқтисодий зоналардаги инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришнинг давлат томонидан қўллаб-қувватланиши уларнинг инвестицион хусусиятида муҳим ўринга эга. Бу йўналишда мамлакатимизда ташкил этилган ёшлар саноат ва тадбиркорлик зоналаридаги инвестицион лойиҳаларни молиявий қўллаб-қувватлаш мақсадида Инвестициялар ва ташқи савдо вазирлигида юридик шахс мақомига эга бўлмаган ёш тадбиркорларни қўллаб-қувватлаш жамғармаси ташкил этилган. “Жамғарма маблағлари ҳисобидан молиялаштириладиган инвестиция лойиҳалари доирасида:

- молиявий ресурслар тижорат банклари томонидан бир ёш тадбиркорлик субъекти учун бир йўла 100 минг АҚШ доллари эквивалентидан ошмаган миқдорда 7 йилгача муддат билан тақдим этилади;

- қиймати 100 минг АҚШ доллари эквивалентигача бўлган инвестиция лойиҳалари Жамғарма маблағлари ҳисобидан молиялаштирилади, ундан ошган қисми эса ушбу қарорда назарда тутилган имтиёзларсиз, тижорат банклари орқали умумий тартибда тақдим этилади;

- тижорат банкларига инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш учун молиявий ресурслар Жамғарманинг мавжуд маблағлари доирасида, миллий валютадаги кредитлар бўйича йиллик 10 фоиз, хорижий валютадаги кредитлар бўйича йиллик 2 фоиз ставкалари билан тақдим этилади;

- тижорат банклари миллий валютадаги кредитларни ўз маржаси миқдорини 4 фоиздан оширмасдан йиллик 14 фоиз, хорижий валютадаги кредитларни – ўз маржаси миқдорини 1 фоиздан оширмасдан йиллик фоиз ставкасини 3 фоиз миқдоридан белгиланган ҳолда ажратади (Қарор, 2021)”.

5) ривожланган давлатлар учун ривожланаётган ва иқтисодий жиҳатдан ривожланмаган давлатларда ташкил этилган махсус иқтисодий зоналар “арзон ишчи кучи” мавжуд бўлган ва ишлаб чиқариш харажатларини қисқартириш воситаси эканлиги махсус иқтисодий зоналарнинг инвестицион хусусиятларидан бири ҳисобланади. Жумладан, АҚШнинг йирик трансмиллий корпорацияларининг инвесторлари томонидан Хитойда ташкил этилган махсус иқтисодий зоналарда ишлаб чиқариш фаолиятини ташкил этиш орқали арзон ишчи кучидан фойдаланади. Шунингдек, Лотинг Америкаси (Бразилия) ва Осиё давлатлари (Малайзия, Гонконг, Тайван)да фаолият олиб боровчи махсус иқтисодий зоналарга йирик трансмиллий корпорациялар ўз ишлаб чиқаришларини ташкил этиш билан арзон ишчи кучидан фойдаланади.

6) махсус иқтисодий зоналар орқали ташқи бозорларни эгаллаш, экспорт фаолиятини йўлга қўйиш ва фаоллаштириш, “денгизга чиқиш” имкониятига эга бўлиш ҳам ушбу зоналарнинг муҳим инвестицион хусусиятлари туркумига киради. АҚШ, Япония, Франция каби ривожланган давлатлар ўз капиталини ҳаракатга келтириши оқибатида бошқа ривожланган давлатлардаги махсус иқтисодий зоналарга инвестиция киритиш орқали одатда бошқа минтақалардаги бозорларни эгаллаш имкониятига эга бўлади. Бу орқали улар арзон транспорт коридоридан ҳам унумли фойдаланиш орқали

маҳсулот таннархини камайтириб, маҳсулотларни тезда сотиш имкониятини “қўлдан бермайди”. Шунингдек, дунёда 30 дан ортиқ денгизда чиқиш имкониятига эга бўлмаган давлатлар (landlocked countries) мавжуд бўлиб, улар ер юзидаги давлатларнинг чегаларининг 11,4 фоизини, аҳоли сони бўйича деярли 7 фоизни ташкил этади (UNCTAD. List of Landlocked Developing Countries)⁹⁹.

7) махсус иқтисодий зоналарнинг муҳим турларидан ҳисобланган оффшор бизнес марказларининг инвестицион хусусияти шундан иборатки, мазкур молия марказларида солиқ ва бошқа тўловларнинг минимал қийматидан ташқари, даромад манбаларининг очиқланиши талаб этилмаслиги, уларнинг қатъий сир сақланиши, оффшор ҳудудлардаги бизнес фаолиятида ҳисоб ва ҳисобот сиёсатининг либерал хусусиятга эга эканлигидир. Қолаверса, мазкур ҳудудлар “айланма инвестициялар” учун қулай тўпланиш маркази ҳамдир. Бу ҳақида диссертация тадқиқотининг кейинги параграфиди батафсил кўриб чиқилади.

Хулоса ва таклифлар.

Махсус иқтисодий зоналарда инвестиция муҳити жозибадорлигини баҳолашда инвестиция муҳити хавфсизлик даражасини баҳолаш, биринчи навбатда, умумий макроиқтисодий динамиканинг содир бўлиши мумкин бўлган ёмонлашувга қарши чоралар қўллаш имконини беради. Мазкур тадқиқот асосида қуйидаги таклифларни амалиётга жорий этиш инвестиция муҳити жозибадорлиги ва унинг хавфсизлигини таъминлашда ижобий самарасини беради, деб ҳисоблаймиз:

- республика ҳудудларини “инвестиция муҳити хавфсизлигини баҳолашнинг интеграцион индекси”ни ишлаб чиқиш ва орқали баҳолаш асосида инвестиция муҳитига салбий таъсир этувчи рискларни аниқлаш. Мазкур рискларни бартараф этишга қаратилган дастлабки чораларни кўриш;

- инвестиция муҳитини баҳолаш орқали “ҳудудлар инвестиция муҳити жозибадорлиги рейтинги”ни чораклик ва йиллик эълон қилиб бориш;

- инвестиция муҳити жозибадорлигини ошириш мақсадида берилган солиқ, божхона ва бошқа маъмурий-молиявий имтиёзлар самарадорлигини баҳолаш. Баҳолаш натижаларига кўра, имтиёзлар самарадорлигини ошириш, уларнинг сонини оптималлаштириш.

Адабиётлар / Литература / Reference:

Ash, S. (2017). *Opportunities and risks for investors in central and east Europe*. *Financial Times*.

Bubbico, R., Gattini, L., Gereben, Á., Kolev, A., Kollár, M., & Slacik, T. (2017). *Wind of change: Investment in Central, Eastern and South Eastern Europe*. European Investment Bank.

Günther, J., & Kristalova, M. (2016). *No Risk, No Fun? Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe*. *Intereconomics*, 51(2), 95-99.

United Nations. (2019). *World Investment Report: Special Economic Zones*. United Nations Conference On Trade and Development (UNCTAD). United Nations Publications. <https://worldinvestmentreport.unctad.org/world-investment-report-2019/chapter-4-special-economic-zones/>

Zakharova O., Bezzubchenko O., Mityushkina K., Nikolenko T. (2020). *Assessment of countries' international investment activity in the context of ensuring economic security*. *Problems and Perspectives in Management*, 18(4), 72-84.

Каримқулов Ж.И. Эркин иқтисодий ҳудудларга хорижий инвестицияларни жалб қилишни ривожлантириш йўналишлари. 08.00.07 – «Молия, пул муомаласи ва кредит»

⁹⁹ UNCTAD. List of Landlocked Developing Countries. <https://unctad.org/topic/landlocked-developing-countries/list-of-LLDCs>

Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. Тошкент – 2019. 244 б

Камалов М.М. Эркин иқтисодий зоналарнинг ҳуқуқий мақоми. Ўқув қўлланма. – Тошкент: ТДЮУ, 2018. – 116 бет.

Қарор (2021) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 21 апрелдаги “Ёшлар саноат ва тадбиркорлик зоналари фаолиятини ташкил этиш ҳамда ёшларнинг тадбиркорликка оид ташаббусларини қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-5088-сон қароридан. <https://lex.uz/docs/5383002>

Қонун (2020) Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 17 февралдаги “Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида”ги ЎРҚ-604-сон Қонуни. <https://lex.uz/docs/4737511>

Қонун (2020) Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 17 февралдаги “Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида”ги ЎРҚ-604-сон Қонуни. <https://lex.uz/docs/4737511>

Лешина И.Е. (2007) Развитие особых-экономических зон при обеспечении экономической безопасности Дисс. автореф. ... и.ф.н. Москва. -24 б.

Рашидов М.К. (2019) Минтақа иқтисодиётини эркин иқтисодий зоналар фаоллигининг жаҳон тажрибасини умумлаштириш асосида ривожлантириш. 08.00.12 – “Минтақавий иқтисодиёт” ихтисослиги бўйича Иқтисод фанлари доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация. Тошкент;

Турсунов К.Б., Ражабов Н.Р. (2021) Инвестиция муҳити жозибadorлигини бошқаришни такомиллаштириш. Монография. -Т.: “Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи”, 212 бет.

Фозилчаев Ш.Қ., Хидиров Н.Ф. (2017) Инвестиция ва лизинг асослари: Ўқув қўлланма. -Тошкент. “IQTISOD-MOLIYA”. 57-бет.